

Haluk Gerger (1948, Ankara)

1971'de Beyrut Amerikan Üniversitesinden mezun oldu. ABD John Hopkins Üniversitesinde uluslararası ilişkiler dalında yüksek lisans yaptı, Stockholm Üniversitesi ve Oxford Üniversitesinde lisansüstü eğitim gördü. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde doktora yaptı. Aynı fakültede öğretim üyesiiken, 6 Kasım 1982'de görevine son verildi.

Aydınlar Dilekçesi'nin (1984) Yazmanlar Kurulu üyesiydi; "Dilekçe Davası"nda Ankara Sıkıyönetim Askeri Mahkemesinde yargılandı ve aklanıldı. İnsan Hakları Derneği kurucularındandır. Çeşitli gazete ve dergilerde yazdı. *Özgür Gündem* gazetesi yayın kurulu başkanlığında bulundu. 1986-94 yılları arasında, BM Dernekleri Dünya Federasyonu Yönetim Kurulu ve 1993 New York Körfez Savaşı Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi üyeliğinde bulundu. Darmstadt Teknik Üniversitesinde ve Darmstadt Uygulamalı Bilimler Üniversitesinde misafir profesör olarak ders verdi. Deniz Gezmiş anısına düzenlenen bir toplantıya yolladığı yazılı mesaj nedeniyle 26 Ekim 1994'te tutuklandı, 16 ay hapis yattı. 1998 yılını da Gündül Cezaevi'nde geçirdi.

Yayınlanmış kitaplarından başlıcaları şunlardır: *Soğuk Savaş'tan Yumuşama* (1980, Işık Yayıncılık); *Mayınlı Tarlada Dış Politika* (1982, Hil Yayınları); *Nükleer Tehlike* (1983, Bilim ve Sanat Yayınları); *Yıldız Savaşları: Teknolojisi, Sorunları, Tehlikeleri* (1985, Kalem Yayıncılık); *O Yıllar* (1987, Dost Kitabevi); *Emekçiye Mektuplar-1: Yeni Dünya Düzeni, Türkiye ve Sosyalizm* (1994, Belge Yayınları); *Emekçiye Mektuplar-2: Türkiye'nin Düzeni ve Kürt Sorunu* (1995, Belge Yayınları); *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: "Soğuk Savaş'tan Yeni Dünya Düzeni"ne* (1998, Belge Yayınları; Genişletilmiş ve güncelleştirilmiş 3. basım: 2012, Yordam Kitap; Almancası: *Die türkische Außenpolitik nach 1945*, Neuer ISP Verlag, 2004); *Kan Tadı: Belgelerle ABD'nin Kara Kitabı* (2003, Ceylan Yayınları; 6. basım: 2012, Yordam Kitap); *ABD, Ortadoğu, Türkiye* (2006, Ceylan Yayınları; Genişletilmiş ve güncelleştirilmiş 5. basım: 2012, Yordam Kitap; Almancası: *Widerstand im Nahem Osten: Die Politik der USA, der westmächte und der Türkei gegen die arabischen Länder von 1945 bis in die Gegenwart*, Frankfurt, Zambon Verlag, 2013); *Sık Sorulan Sorular* (2007, Ceylan Yayınları), *Canavarın Ağzında: ABD Komünist Partisi Tarihi, 1919-1959 – Cilt I: Kuruluş ve Çocukluk Dönemi, Cilt II: Çocukluk Hastalığından Ergenlik Krizlerine, Cilt III: Çürüme ve Çözülüş* (2015, 2017, 2018, Yordam Kitap).

Türkiye Yayıncılar Birliği Düşünce Özgürlüğü Ödülü (1995); Çağdaş Gazeteciler Derneği İnsan Hakları Ödülü (1994, 1998); Hellman-Hammett Düşünce Özgürlüğüne Katkı Ödülü (1996); Çağdaş Gazeteciler Derneği Yılın Araştırması Ödülü (2006, ABD, Ortadoğu, Türkiye kitabıyla) sahibidir.

ANTI-MARKSİST DEVRİMCİLİK

Marxizm Öncesi İsyancı Gelenek
ve Günümüze Yansımaları

Haluk Gerger

Yordam Kitap: 419 • Anti-Marksist Devrimcilik • Haluk Gerger
ISBN 978-605-172-533-8 • *Kitap Editörü*: Volkan Alıcı
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Gönül Göner
Birinci Basım: Mart 2022
Haluk Gerger, 2022; © Yordam Kitap, 2022

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

ANTI-MARKSİST DEVRİMCİLİK

Marksizm Öncesi İsyancı Gelenek
ve Günümüze Yansımaları

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	9
ÖNSÖZ	11
I. GİRİŞ	13
II. SERENCAM	17
A. Zorlu Yolculuk	17
B. Hal-i Pürmelal	20
III. KOMÜNİST DÜŞÜNCEYE DOĞRU	24
A. Komünizm Ütopyası	24
B. Kapitalizmin Şafağında Avrupa	29
C. Ütopik Sosyalizm	37
D. Fransız Devrimi, Babeuf ve Dezhamy	39
IV. MARKSİZM ÖNCESİ KOMÜNİZM	50
A. Ortak Tanımlayıcı Özellikler	51
B. Marx ve Engels'in Tanımları	62
C. Marx ve Engels'in Teorik-Felsefi Eleştirileri	65
D. Öncü Kişilikler ve Marksizmle Çatışmalar	83
1. Blanqui-Marx İlişkisi	83
2. Bir Zanaatkâr: Weitling	94
3. Bir Prusya Subayı: Willich	106
4. Bir Tuhaf Kişilik: Neçayev	111
V. MARKSİST HAREKETE SIZMA	124

VI. UYGULAMADA HAM KOMÜNİZM	134
A. Sovyet Modeli	135
1. <i>Stalin ve Ham Komünizm</i>	135
2. <i>Kadrolar-Ham Komünizm İlişkisi</i>	139
3. <i>Çöküşte Kadrolar</i>	148
B. Bir Ham Düş Gerçeğe Dönüşüyor: Pol Pot ve Kamboçya Deneyimi	155
VII. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	164
A. Günümüzde Anti-Marksist Devrimcilik	165
B. Ham Komünist Devrimciliği Üreten Koşullar	182
C. Av Sahasından Örnekler: İki Özel Kesim	188
1. <i>Avcılara Bir Örnek: Aydın Sorunsalı</i>	188
2. <i>Kurbanlara Bir Örnek: Göçmen Meselesi</i>	194
VIII. SONSÖZ	199
EK: DEMOKRASİ SORUNU	214

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada özellikle iki kişiye çok şey borçluyum. Hacı Orman ve Volkan Alıcı ile yoğunlaşarak süren uzaktan sohbetlerimiz ana ilham kaynağım oldu. Bu tartışmalarda biriktirdiklerimden ve önüme açılan rotalardaki arayışlarımdan da elinizdeki kitap şekillenmeye başladı. Her ikisi de yazdıklarımı defalarca okudu, eleştiri ve önerilerini ilettiler. Ufkumu genişleten eleştirilerinin çoğunun gereğini yerine getiremedim, önerilerini hakkıyla kitaba yansıtamadım, anlaşılmadığımız noktalar oldu ama müdahalelerinin hepsinden çok şeyler öğrendim. Onlarsız bu kitabı yazamazdım. Ne kadar teşekkür etsem azdır.

Volkan ayrıca kitabın editörlüğünü de yaptı. Tartışılan konulara hakimiyeti ve içindeki uzmanlığıyla pek çok yükünü üstlendi çalışmanın.

Değerli dostum Dr. Cengiz Arın ilk taslağı, imlasından dipnotlarının kontrolüne kadar, hoca titizliğiyle okudu. Çalışmanın gündeme getirdiği soru ve sorunların önemli olduğunu ve tartışılması gerektiğini belirterek cesaretlendirdi beni. Zahmetleri için teşekkür ediyorum.

Son olarak, ekonomik krizin sektörü vurduğu bu zor zamanlarda çalışmayı yayınlamayı üstlenen Hayri Erdoğan'a ve kapağından sayfa düzenine, basımından dağıtımına, kitaba emeği geçenlere şükranlarımı sunuyorum.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın konusu, kökenleri daha eskilere dayanmakla birlikte, esas olarak 1830-1850 arasında yaygın ve güçlü biçimde ortaya çıkan Marksizm öncesi komünist düşünce, hareket ve ona dayalı devrimciliktir.

İddiam odur ki, Marx ve Engels'in zamanında çok mücadele ettikleri ve yenilgiye uğrattıkları bu zihniyet daha sonraları Marksist hareket içine sızmış, bazı dönemlerde ve yerlerde hegemonik bir konum dahi elde edebilmiştir. Temel tezim ise, kendisine karşı yabancı öğelerden arındırıldıktan sonra Marksizmin devrimci dinamiklerinin sağlıklı temellerde yeniden harekete geçirilebilmesinin yolu, bu zihniyetle hesaplaşmaktan geçmektedir.

Yapmaya çalıştığım, bu saptamalara kendi çapında bir ideolojik müdahaledir. Bu çalışma, sosyalist deneylerin çöküşünün ve yeniden inşanın dolaylı yoldan da olsa düşünülmesine bir vesile olmaktan, yenilenmenin başlangıç adımlarının bir boyutunun hatırlatılıp tartışmaya açılmasından başka bir amaç ve iddia içermiyor. Bu noktada hemen belirtmeliyim ki, günümüzdeki Marksizm içi sağ ya da sol sapma konusu tümüyle bu çalışmanın kapsamı dışındadır.¹

Kitabın içeriğini düzenlerken, esas olarak okurla bilimsel sosyalizmin iki kurucusu Marx ve Engels arasında bir aracı olmak

1 Daha önce de Ekim Devrimi ve onun inşa modeline Avrupa Marksizmi içinden iki eleştirel tepki gelmişti. Bunlardan biri, Kautsky ile özdeşleşen "sağ" çıkış, ötekiyse Pannekoek, Gorter gibi Marksistlerin, Lenin'in deyişiyle "sol çocukluk" itirazlarıydı. Bunlardan "sağ sapma" olanı sonunda Marksizmin dışına, "sol" olanı da hareketin dışına düştü.

istedim. Kendi cümlelerimle ifade etmeden ve savlarıma ağırlık vermeden önce, bu çalışmayı okura, birinci elden hareket eden bir tür “belgesel seçki” gibi sunmayı yeğledim. Bunun için de sorunun doğrudan muhatabı olmuş ikilinin mücadelelerini, mümkün olduğunca geride durup zaten benimsediğim saptamalarıyla doğrudan iletmeye çalıştım. Okura sıkıcı gelebilecek uzun alıntılarının bir nedeni bu doğrudan atıf tercihi. Elbette sonrasında, ilhamını yine onlardan almış kendi görüşlerimi de yazdım ama benim yorumlarımdan ziyade araştırma sonuçlarının dokunulmadan okura aktarılması önemlidir. Dolayısıyla bu çalışma, öncelikle, konuyla ilgili öğretici kaynakların taranarak okura sunulması çabası olarak görülmelidir. Bana göre bu, kitabın asıl yararlı yanını oluşturmaktadır.

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz bunalım döneminde, Marksist toplum projesine yeniden bakmaya başlamanın ilk adımı, onun unutulmuş hümanist-moral değerlerinin, uygarlık ve kültür duyarlılığının, insanın insanlaşması sorunsalındaki felsefi derinliğinin, analitik/bilimsel yetkinliğinin eleştirel bir perspektifle tartışmaya açılması olmalıdır.

Marksizmin; liberalizme, kimlikçiliğe, milliyetçiliğe ve benzeri akımlara kendini kaptırmış ve devrimci çerçevenin dışına düşmüş odakların ya da reformizmde hayat arayan eğilimlerin yanı sıra, bu türden sapmalara karşı gelişen “devrimci” görünümlü ama özünde Marksizme yabancı, hatta zararlı düşünce ve pratiklerden de arındırılması artık acil bir ihtiyaca dönüşmüştür.

Bunlar, kapitalizmin ilk dönemlerinde ortaya çıkan, henüz olgunlaşmamış, tutarlı bir dünya görüşüne sahip olmayan, bilimsel bir temele oturmamış, tepkisel, çileci ve ahlakçı, isyankâr/devrimci akımlar, yapılanmalar, projelerdi. Özel mülkiyete karşı, mutlak eşitlikçi ve ortak komünal yaşam yanlısıydılar. Bu akımlar, özünde kapitalizme karşı tepkilerle ortaya çıkmış olmalarına karşın sistemi, sosyal formasyonu ve onun yasalarını anlamamışlardı. Eşitlik arayışları, burjuva devriminin “herkes eşit yaratılmıştır” ilkesinin genelleştirilerek hayata geçirilmesiyle sınırlıydı. Bu amaca, bir yazarın dediği gibi, her kötülüğün nedeni

sayılan özel mülkiyete ilişkin “saf düşmanlık” eşliğinde, eşitliğin hayatın her alanında “acımasızca uygulanması” yoluyla ulaşmayı hesaplıyorlardı.¹

Kapitalizmin gelişim mekanizmalarını ve içinde kendi yok oluşunun dinamiklerini barındırdığı gerçeğini bilemeden, sonrasında da gerçekçi ve geçerli bir inşa programı olmadan kapitalizme karşı çıkmamanın başarısızlıkla sonuçlanması kaçınılmazdı. Bu akımlar devrimci dinamikler ve koşullarla, kapitalizm sonrasında, sosyalist inşayla, sınıfsız topluma geçişle ilgili değillerdi. Kapitalizm sonrası toplumların yapısı, insanın nihai kurtuluşuyla bağları, dahası bu kurtuluşun bizzat karakteriyle ilgili gerçekçi, akılcı görüşler ve öngörülerden de yoksundular. Sonuçta, nereden bakılırsa bakılsın, bilimsel bir projesi yoktu hiçbirinin. Bu temel konu ve sorunlara yanıtları, sonunda Marksizm ve –nihayet pratiğin de ışığında– Marksizm-Leninizm verdi.

Bu akımlar başlangıçta “Marksizm öncesi”ydiler. Sonra “Marksizm dışı”na düştüler. Marksizm öncesi komünist zihniyet, liderleri, ideologları, örgütlenmeleriyle birlikte Marksizm karşısında yenilgiye uğrama sürecinde, bilimsel sosyalizmin kurucuları Marx ve Engels’i çok uğraştırdı. Direndiler, saldırganlaştılar. İyi niyetler, haklı tepkiler ve soylu amaçlarla ortaya çıkmış olsalar da, zaman içinde Marksizm karşıtlığıyla daha gerici bir karakter edindiler. Sonunda da hayatiyetlerini yitirip bir tür bitkisel yaşama geçtiler.

Ortaya çıktıkları dönemde ilerici-devrimci bir rol oynamışlardı. Doğuşlarından yükselişlerine dek etkileri önemli ama sınırlıydı. Sonraları, tarih dışına düşüp orada donup kaldıklarında hırçınlaşıp zavallılaştılar. 1917 sonrasında başlayarak hareketin içinde ya da gölgesinde zararlı oldular ama kuşatılmışlardı. Zamanla içine sızmış oldukları sol-proleter harekette güçlendikçe

1 David Resnick, “Crude Communism and Revolution”, *The American Political Science Review*, C. 70, No: 4, 1976, s. 1138.

ve belirli yer ve alanlarda hegemonik konuma yükseldikçe zararlı olmaya başladılar.²

Bu çalışmanın çıkış noktası olan “Nereden başlamalı?” sorusuna yanıt, Marksizm öncesi komünist zihniyet ve buna bağlı devrimci eylemciliğin Marksizm ile ilişkisi ve çelişkinin tartışılmasında yatıyor. Amacım, erken komünist düşünce ve pratiklerinin somut biçimde saptanması, bilimsel sosyalist düşünce sistematığının bunlardan ayıklanarak zararlı etkilerinden kurtarılması gereğine dikkat çekmektir.

Ne var ki, bu zihniyet ve pratiği, –kritik önemine karşın– Marksizme ilişkin tartışmalarda Marksistler ya da karşıtlarınca yeterince gündeme getirilmedi, literatürde neredeyse hiç yer almadı. Böylece bir eleştirel tahkimat yapılamadı, düzeltme çabası geliştirilemedi, savunma alanları bütünüyle terk edildi, kısacası meydan boş bırakıldı. Böylesine göz ardı edilince, zihniyetin kendisi de özeleştirilme imkânlarından yoksun kaldı.

Koşullar dışında, bu zihniyetin yeniden üretilmesine imkân vermiş olan başka nedenler de var.

Bunlardan birincisi, burjuva söylemdeki “Sosyalizm kötüdür, daha kötüsü olamaz, sapkın denilen zaten gerçeğidir” temasının hâkim kılınmasıydı. Bu komünizm anlayışının Stalin, Mao, Enver Hoca ve tüm radikal-devrimci solla özdeşleştirilip onların içinde eritilmesi, onun farklı bir model/akım olma özelliğinin yadsınmasından geçiyordu ve bu da başarılıydı. Marx öncesi komünizm bahsinde hep reel sosyalizm türlerinin öne çıkarılıp örnek olarak işlenmesi, teorik eleştirisinin burjuva saldırısının kakofonisi içinde duyulmaz olmasını, nihayetinde gündemden düşmesini getirdi.

İkinci etmen, bu zihniyetin sözünü ettiğimiz hegemonik konunun koruyuculuğuydu. Eleştirisinin devrimciliğe karşı reformistlik göstergesi sayılması, her tür keskinliğin geçer akçe olması–

2 Buna karşılık, “sol”daki öteki isyancı hareket –anarşizm– ise kendi bağımsız varlığını sürdürdü. Anarşistler küçük ve izole örgütlenmeler halinde önceleri “eylemle propaganda”, daha sonraları da ideolojik-teorik karşı duruş ile sızmayı değil, Marksizmle (ve Leninizmle) açık mücadeleyi seçtiler.

nın koruyucu zırh altına alınması imkânını yarattı. Devrimcilikle özdeşleştirilince de tartışılması ve eleştirilmesi bir tabuya, günaha dönüştü.

Üçüncü olarak, sosyalist kampın 1970’lerde açığa çıkan bölünmesinden sonra, Sovyet tarafınca Maoizm ve Sovyet karşıtı radikal Batı Solu’na karşı kullanılmasıyla, eleştirisinin ciddiyetini yitirmesi, itibar kaybına uğraması ve suçlanan taraflarca bastırılması, bir iftira aracı olarak görülüp gündemden düşürülmesi gerçekleşti. Giderek, eleştirel çıkışlar “Sovyet reformizminin kara çalması” olarak lekelenip bir kenara atıldı.

Dördüncü neden olarak, Lenin’in daha farklı kesimleri, düşünceleri, zihniyeti eleştiren “sol çocukluk hastalığı” tartışması içinde gölgelenmesi, eriyip kaybolması sayılabilir.

Beşinci olarak, ciddiye alınması gereken bir sorun olarak görülmedi. Tezleri Marksizm-Leninizm tarafından zaten çürütüldü kanaatinden hareketle tarih dışı ve marjinal sayıldı ya da öyle sanıldı denebilir. Lümpen ve deklase kesimlerde, köylülükte, gençlikte gelip geçici moda, eski kapitalizmin gidici kalıntısı diye dudak büküldü; egzantrik aydınların fantezileri, dikkat çekmek için öne sürdükleri ucuz ve keskin tuhafıkları olarak görüldü vb.

Nihayet, gelişmemiş toplumların geriliğinin göstergesi olarak algılandı, önemsiz diye göz ardı edildi.

Bu durumda, yenilgiye uğratılmış ama yok olmamış hasımla mücadeleye yeniden başlamak gerekiyor.

Bugün, “Nereden başlamalı?” sorusuna cevap olarak, başa gitmek ve Marx’ın komünist olarak ilk ideolojik mücadelesine geri dönmek anlamlı görünüyor.

Baştan başlamadan bugünün yenilgisi ve çürümesi anlaşılabilir, atlatılamaz.

SERENCAM

A. Zorlu Yolculuk

1917’de dünyanın en büyük ülkesi Rusya’da Komünist Parti önderliğinde proletaryanın devlet iktidarını ele geçirmesi sonucu tarihin ilk işçi-köylü devleti kuruldu. Yeryüzünün altıda birine denk gelen bu hacimsel ihtiyaç, Ekim Devrimi’nin insanın nihai kurtuluşu sürecindeki yeri, tarihsel anlamı ve politik-sosyal önemi yanında sönük durur. Kısacası, fiziki haşmet ruhun görkemi karşısında küçük kalır.

Sonraki yıllarda komünist partilerin önderliğindeki rejimler Avrupa’da, Asya’da, Afrika’da, yeryüzünün üçte birini kapsayan bir alanda iktidara geldi, sosyalist inşaya yürüyüşlerinin ilk adımlarını atmaya başladı.

“Dünyayı sarsan on gün”ün sonunda, bir simge olarak Rus Çarı’nın tarihin çöplüğüne düşüşünü, Tamil kökenli Hindistanlı ozan Subramania Bharati “Himalaya Dağları’nın devrilmesi”ne benzetmişti.¹

Dünyayı sarsan on günde Himalayalar’ı deviren Ekim Devrimi’nin açtığı yolda, örneğin 1949’da Çin’de, komünistlerin uzun yürüyüşü sonrasında, o zaman 2,5 milyar olan dünya nüfusunun beşte birinden fazlası, beş yüz milyonu aşkın insan, kapitalist-sömürgeci boyunduruktan kurtulup özgürlüğe dev bir adım attı.

1 <https://www.thehindu.com/news/national/subramania-bharati-the-eternal-revolutionary/article19670435.ece>

Bunalımın kasıp kavurduğu Avrupa'nın her yerinde, zamanında "krize çare" diye Hitler'i besleyip Sovyetler Birliği'nin üzerine sürmeyi planlayan İngiltere ve Fransa gibi ülkeler paylaşım savaşına tutuşmuşken, komünist direnişçiler faşizme karşı sahadaydılar. Fransa'da Nazi idam mangaları karşısında "Yaşasın Sovyetler Birliği!" diyerek dik duran Ermeni gençlerden Yunanistan'da ölüme rebetikolar eşliğinde koşan komünist partili militanlara, faşizmin Almanya kalesinde vuruşan Alman devrimcilerden sonunda Mussolini'yi ayaklarından sallandıran İtalyan partizanlara devrimciler bedenlerini faşist barbarlığa karşı "kalkan ve ok" yapmışlardı. İkinci Paylaşım Savaşı'nda Sovyetler Birliği 27 milyon insanını kaybetti. Faşist saldırıya karşı, cephede ve gerisinde, en önlere vücutlarını siper edenler Sovyet Komünist Partisi'nin üyeleri idi. Nazi Genelkurmay'ının komünist savaş esirlerinin derhal infaz edilmesi talimatı sadece faşist nefretten değil, aynı zamanda korkudan da kaynaklanıyordu.

Emperyalizmin yeni hegemonu Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçek sendikacılığı ve toplu sözleşme düzenini, 1930'larda ABD Komünist Partisi, üyelerinin canıyla-kanıyla dayatmıştı. O sendikalar sonraları, büyük Soğuk Savaş saldırısında "Batı kampı" üyesi ülkelerdeki sendikal yapılarda CIA'nın tetikçi kolu olarak çalışırken, Amerikalı komünistler bir yandan içerideki ırkçılığa karşı mücadelenin önderliğini yapıyor, öte yandan da yeni evrensel saldırının dünyanın dört bir yanındaki kurbanlarıyla dayanışma içinde barış mücadelesi veriyordu.

Sömürge topraklarda ulusal kurtuluş savaşlarının her birinde önder kadrolar komünistlerden ve Marksizm-Leninizmden etkilenenlerden oluşmaktaydı.

Burnu büyük sömürgeci Fransa'yı Ho Amca önderliğinde topraklarından kovan Vietnam halkı, sonra da, daha önce hiç görülmemiş bir ateş gücünü tarihin tanık olmadığı ölçülerde kullanan işgalci ABD ve işbirlikçilerini bozguna uğrattı.

Marksizmden olumlu etkilenmiş ulusal kurtuluşçuların önderlerinden ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı

Patrice Lumumba, “uygar” Belçika sömürgeciliğinin köle emeğine isyan edince katledilmişti. Bu cinayet yeni isyan dalgalarını ateşlerken dillerde Lumumba'nın yazdıkları yankılanıyordu:

Ve insanlara dediler ki,
 bir başka
 yabancı köle gemisi
 Pamuğun Tanrı sayıldığı
 Doların kral olarak yönettiği
 Uzak kıyılara açıldı.
 Orada,
 Günbatımından şafak vaktine
 hiç bitmeyen, yıkıcı çalışmaya
 mahkûm sana,
 Ahirette cennet vadeden
 dualara kurban edilirken sen,
 ilahilerinde Tanrılarını
 yüceltmeni öğrettiler.

En iyi bildiğimiz Türkiye örneğiyle devam edebiliriz. Özellikle 1960'larda, yeni sosyalist bilincin öncüsü gençlerin, aydınların, küçük burjuvazinin, işçi ve emekçilerin, onların örgütlerinin antiemperyalist mücadeleye, bağımsızlık arayışlarına, halklarla dayanışmaya, sendikal hareketin ve ilk sosyalist örgütlenmelerin doğuşuna canları pahasına yaptıkları katkılar yadsınamaz. Burjuvazinin ve devletinin sonraki sistematik saldırıları ve terörüne karşı öncü direniş, faşizme karşı savaş, ulusal baskılara karşı, emeğe kalkan ve yoksul köylü yığınlarına dost ittifaklar inşası, direnişler direngen ruhi şekillenmeyi toplumsal belleğe kazıdı. Zamanla, değerler hegemonyasında açılan gediklerle, sosyalizm, sınıf mücadelesi, sınıf bilinci, sınıfsız toplum gibi kavram ve değerlerin toplumsal kavrayışta yer etmesinin; kültürel sıçramanın, örgütlenme bilincinin yerleştirilmesinin fiilî örnekleri yaratıldı. Teori emekle, mücadeleyle, özveriyle, binbir kahramanlıkla devrimci praksise dönüştürüldü.

Örnekleri çoğaltmak mümkün ama gereksiz...

Himalayalar'ı devirdikten ve "Devrimler Çağı"nı açtıktan sonra, uzun ve yürek burkan bir çürüme sonucunda Sovyetler Birliği'nin tarih sahnesinden silinmesiyle başlayan büyük çöküş ise, Platon'un açgözlülük ve hırsla yenik düşen cennet Atlantis'inin dev okyanus dalgalarınca yutulup karanlığa gömülmesi gibiydi. Rus şair Yevtuşenko'nun "Hoşçakal Kızıl Bayrağımız Bizim" şiirindeki gibi:

Artık var olmayan bir ülkede doğduk biz
Ama biz, o Atlantis'te yaşayan canlılardık...

Büyük Çöküş'ün, daha doğrusu çürüyüp lime lime olmuş cesedin devasa boyutlarıysa, emeğin ve insanın yitirdiklerinin yanın-da devde kulak kalır.

Ve bir gün, burjuvazinin sözcülerince ilan edildi ki, "Devrimler Çağı" bir daha açılmamak üzere kapanmıştı. "Tarihin Sonu"na gelmişti.

B. Hal-i Pürmelal

Hayat elbette böyle işlemedi. Arsız ve şımarık bir cüretle "tarihin sonu"nu ilan edenleri, bizzat hizmetlisi oldukları kapitalizm, krizleri, savaşları, yıkımları, art arda nükseden ölümcül hastalıkları eşliğinde hayatın acımasız gerçekleriyle yüzleşmeye mecbur etti. Efendilerince de, içinde kendi yok oluşunun tohumlarını taşıyan, ölmeye yazgılanmış olanın ömrünü uzatmaya koşuldular bir kez daha. Tanrıların lanetlediği ve cezalandırdığı Sisifos gibi bunlar da, kendi eserleri olan "yeryüzünün lanetlileri"nin korkusuyla, imkânsız başarıya yolunda çırpınma hükmüne çarptırıldılar yeniden.

Bu tespit ve yargı yine de, tarihsel perspektiften bakıldığında, geçici de olsa, kapitalizmin sosyalizm, burjuvazinin proletarya, emekçiler ve insanlık karşısında büyük bir zafer kazandığı gerçeğini ortadan kaldırmıyor. Bunun burjuvaziye çare olamayacağını, kapitalizmin yapısal sorun ve krizlerine çözüm getiremeyeceğini yaşayarak görüyoruz. Hatta proleter hareketin çok yönlü frenle-

yiciliğinin ortadan kalktığı, hâkim sınıfların emekçi korkusuyla terbiye edilip dizginlenemediği koşullarda bunalımların artıp derinleşeceğini de varsayabiliriz.

Ne var ki, burada çözüm yoktur. Bu noktada sosyalist çözüm, sosyalist hareketin krizine çare aramak, kapitalist barbarlığa karşı tek seçenek olarak kendini yeniden güçlendirmektir.

Yıkım ve bilimsel sosyalizmin içine düşürüldüğü kriz sadece işçi sınıfını, emekçileri ya da komünistleri vurmadı. Uluslararası frenlerinden, toplumsal zincirlerinden boşalan burjuvazinin evrensel saldırısı insanlığı her yerde vurdu. Genel bir ahlak bunalımı, moral çöküş, toplumsal norm ve değerlerin yozlaşması, demokratik kurumların özlerini ve hayatiyetlerini yitirmeleri, savaş, vahşi sömürü ve baskı, ırkçılık, çevre kirliliği, göç krizi vb. olgular burjuva basınının magazin sayfalarını süsler hale geldi.

Kâr güdüsünün doymak bilmez hortumu insanlığı yutmaya devam ediyor. Demokrasi, neredeyse devlet (toplum) kesesinden rüşvet alıp vermeye, hak mücadelesinden sadaka peşinde koşmaya dönüştü. Politikacılar toplumsal varlıktan rüşvet dağıtıyor, seçmenler de oylarını buna göre kullanıyor.

İşçi sınıfı ve genel olarak da emekçiler, içine kısıtıldıkları sömürü çarkının çaresizlik girdabında hak, hukuk, özgürlük, eşitlik, adalet gibi değerlerden feragat etmeye zorlandı. Tarihsel özne görevinden uzaklaştırılıp demokrasinin içini boşaltan yağmaya kısıntılar karşılığında ortak yapılırken, nihai tercihini büyük biraderine biat etme yönünde kullanan küçük burjuvazi gibi, bireysel (ve bencil) tüketici olarak pazarda rol almaya sürüklendi.

İnsanlık ideallerinin, sınıfsal taleplerin yerini tüketici gereksinimleri aldı. Bireyler tüketim skalasındaki yerleriyle sınıflandırılır oldular. Ufukları böylece sınırlandırılmış işçi ve emekçiler, ABD'den Türkiye'ye, Macaristan'dan Brezilya'ya, Polonya'dan Filipinler'e, gericiğin oy deposu, popülizmin toplumsal tabanı oldu.

Bireysel tüketicinin sisteme –liberal büyük burjuvaziye– tepkisi, popülist şarlatanlara destek biçiminde ortaya çıkıyor. Sınıf değiştiremese de, tüketim skalasında üstlere çıkmak ve yaşam

biçiminde üst sınıfları taklit eden küçük burjuva tarza coşkuyla özenmek işçi ve emekçileri olumsuz biçimlerde etkiliyor.

Marx 18 Şubat 1865'te Engels'e yazdığı bir mektupta, Alman sosyal demokrat Johann von Schweitzer'e 13 Şubat'ta gönderdiği bir mektubu da ekliyordu. Bu mektubunda Marx, Bismarck hükümetinin işçi sınıfı korkusundan bazı sosyalizan yasalar çıkarabileceğine ilişkin Lassalle ve çevresindekilerin ham hayallerine ilişkin, "İşçi sınıfı partisinin onuru, bu illüzyonları, kofluğu (balonun patlaması) tecrübeyle sabit olmadan önce de reddetmesini gerektirir," diye yazıyor ve asla unutulmaması gereken şu tespitini ekliyordu: "İşçi sınıfı ya devrimcidir ya da bir hiçtir."²

Bu saptama, burjuvazinin işçiye nasıl baktığının, kapitalizmin ona verdiği değer ve yaşam koşullarının bugün özellikle vurgulanması gereken özlü ifadesiydi.

20. yüzyılın büyük bölümüne damgasını vuran işçi sınıfının ve onun öğretisinden olumlu etkilenen –yoksul köylüler, sefaletle itilen zanaatkarlar, emekçiler, bezmiş küçük burjuvazi, geleceksiz bırakılmış öğrenciler, aydınlar, köleleştirilmiş bağımlı halklar– sınıf ve tabakalardan milyarlarca insanın küreselleşme süreciyle başlayan yeni intikamla ne hallere düşürüldüğünü yaşayarak görüyoruz.

Uzaklara gitmeye gerek yok; konumu gereği sistem lehine önyargılarla yüklü, dünyanın en büyük finans kuruluşlarından Credit Suisse'in Araştırma Enstitüsü'nce hazırlanan 2020 raporuna göz atmak yeterli olacaktır: 2019 sonunda Kuzey Amerika ile Avrupa, birlikte dünya yetişkin nüfusunun yüzde 17'sini oluşturmalarına karşın toplam varlığın (zenginliğin) yüzde 55'ine sahip. Dünya nüfusunun %1'ini oluşturan zengin zümre, dünyadaki net varlığın neredeyse yarısını, %43,4'ünü elinde bulunduruyor.³

2 Karl Marx, Friedrich Engels, *Collected Works*, C. 42, London, Lawrence and Wishart Electric Book, s. 96. (Bundan böyle MECW Electric); <https://lwbooks.co.uk/marx-engels-collected-works/read-and-search-online>

3 https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewiFhe357pz0AhVxh_0HHRL4C0YQFnoECAYQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.credit-suisse.com%2Fmedia%2Fassets%2Fcorporate%2Fdocs%2Fabout-us%2Fresearch%2Fpublications%2Fglobal-wealth-report-2020-en.pdf&usq=AOvVaw2uB7smxwX7h1Rgez9bLspG

Ülkeler içindeki tablo daha da ürkütücü. Dünyanın en büyük, en güçlü, en ileri kapitalist ekonomisi ABD’de, Amerikan Merkez Bankası’nın iyimser verilerine göre, 2020 yılında ülkedeki servetin yüzde 30,4’ü nüfusun yüzde 1’inin mülkiyetinde. Buna karşılık toplumun en alttaki yarısı toplam birikimin yüzde ikisinden daha azına, sadece %1,9’una sahip.⁴

ABD’de ortalama yıllık ücreti 50.000 dolar olarak hesaplırsak, bu miktar Jeff Bezos’un 41, Warren Buffet’in 52 saniyede, Bill Gates’inse 6 dakika 35 saniyede kazandığı paraya denk geliyor. Eylül 2021’de Türkiye’deki asgari ücreti 380 dolar olarak hesaplırsak, Bezos ile Buffet’in bu parayı kazanması için bir, sadece bir saniye beklemeleri gerekirken, zavallı Bill Gates iki saniyeye ihtiyaç duyuyor.⁵

Ayrıca unutmamak gerekir ki, bugün en az bir milyar insan günde bir dolardan az kazanıyor. Dünya Bankası’na göre, insanlığın neredeyse yarısına denk gelen 3,4 milyar insan günde sadece 5,5 dolarla geçinmek zorunda.⁶ 2 milyar insan temiz içme suyu bulamazken, Amazon eski CEO’su Jeff Bezos, Virgin Galactic’in sahibi Richard Bronson kendi özel roketleriyle uzaya gidiyor, zenginler için uzay turizmi programlanıyor.

20. yüzyılın ilk yarısının, “Devrimler Çağı”nın rövanşı işte böyle alınıyor.

4 <https://www.federalreserve.gov/releases/z1/dataviz/dfa/distribute/chart/#quarter:0;series:Net%20worth;demographic:networth;population:1,3,5,7;units:levels;range:2005.2,2020.2>

5 Okur kendisi de bu hesapları yapabilir: <https://uk.rs-online.com/web/generalDisplay.html?id=i/you-vs-billionaire>

6 <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/10/17/nearly-half-the-world-lives-on-less-than-550-a-day>

KOMÜNİST DÜŞÜNCEYE DOĞRU

A. Komünizm Ütopyası

“Komünist toplum” düşüncesi insanlık kadar eskidir, denir. İnsanlığın sınırlı kaynaklarla birlikte yaşama (toplum) zorunluluğu, uyum, huzur, istikrar, adalet, eşitlik arayışlarının da temelini oluşturmuştur her devirde. Örneğin Platon, yönetici sınıfların özel mülkiyete (ev, toprak, altın, gümüş, vb.) sahip olmasına karşıydı. Toplu yerleşim yerlerinde yaşayıp yemeklerini ortak yemekhanelerde yemelerini öneriyordu, çocuklarının da ebeveynlerce değil, ortak komünlerde yetiştirilmelerini savunmaktaydı. Platon’a göre, özel mülkiyet ve aile kurumu bencilliğin, açgözlülüğün, moral zaafıların ana kaynaklarıydı. Halka hizmetle mükellef adil ve iyi bir yönetim, uyum ve istikrarı ancak mülkiyetin yasaklanmasıyla sağlayabilirdi. Görüldüğü gibi burada sınıflı toplumun ortadan kaldırılmasından ziyade, belirli bir ortak mülkiyet temelinde sürdürülebilmesinin ekonomik-sosyal altyapısının oluşturulması ve egemenlik sisteminin korunması istenmekteydi.

Eski Mısır, eski Yunan, Hindistan ve daha pek çok coğrafyada antikiteden kalma ortak mülkiyete dayalı ya da belki daha doğru bir deyişle mülkiyetin olmadığı “komünal” toplulukların yaşamış olduğu biliniyor.

Eski Hıristiyan topluluklarında da, bir manastır yaşamı çerçevesinde, ortak emek ve mülkiyete dayalı düzen projeleri hayata geçirilmişti.

1500'lerin Reformasyon döneminde Orta Avrupa'daki komünizm düşüncelerini incelediği çalışmasında Karl Kautsky ilginç bir saptamada bulunuyordu: "Komünizm [insan] ırkının çocukluğundan başlar ve ... neredeyse bütün ulusların sosyal temelini oluşturmuştur."¹

Başka kültürlerde de ortaklaşa emek ve eşit paylaşılan mülkiyet ilişkilerine ilişkin tezler oluşturulmuş, projeler denenmiştir. Yunus Emre'nin 700 yıl önce söylediği gibi, "Mal sahibi mülk sahibi / Hani bunun ilk sahibi" hatırlatması, insanoğlunu hep meşgul edegelmiştir.

Kuran'da da şöyle denir:

Malı aşırı derecede seviyorsunuz. Hayır, bu böyle olmamalı. Yer dağılıp parça parça olduğunda; Rabbin (emri) gelip melekler de saf saf dizildiğinde; O gün cehennem de getirildiğinde, insan işte o gün yaptıklarını birer birer hatırlayacaktır.²

Aristofanes'in kahramanı Praksagora şöyle der:

Kısaca şemam şöyledir: İnsanlık mutluluğun araçlarına ortaklaşa sahip olmalıdır. Böylece özel mülkiyet son bulur. Başkası açlıktan inlerken birinin harcayacak çok [parası] olması tümüyle yanlış; birinin mezarı için toprağı yokken ötekinin refah içinde dönümlerce toprağı işlediğini görüyoruz. ... Bu artık son bulacaktır: Bundan böyle herkes her şeye sahip olacaktır.³

Günümüzden 500 yıl önce Thomas More, *Ütopya* adını verdiği yapıtında, paranın olmadığı, toprağın ortaklaşa işlendiği, üreticilerin ihtiyaçları oranında toplumsal mülkiyetten pay aldığı, uyum ve adaletin, eşitlik ve huzurun hüküm sürdüğü hayal ülkesini bu eski kaynaklardan esinlenerek yaratmıştır:

1 Karl Kautsky, *Communism in Central Europe in the Time of Reformation*, çev. J. L. ve E. G. Mulliken, London, T. Fisher Unwin, 1897, s. 2; <https://archive.org/details/communismincentr00kautuoft/mode/2up>

2 Fecr suresi, 20-23.

3 Aktaran, Cedric J. Robinson, *An Anthropology of Marxism*, second edition, North Carolina, North Carolina University Press, 2019, s. 91.

[H]er yerde 'senin benim' ilkesi ile karmaşık olduğu kadar kötülüğe elverişli bir toplum düzeni kurulmuştur. ... Mülkün tekelde ve mutlak olduğu bir devlette eşitlik kurulamaz, çünkü orada herkes türlü yollarla kazanabildiği kadar kazanmakta haklı görür kendini ve ulusun zenginliği, ne kadar büyük olursa olsun önünde sonunda başkalarının yoksulluğuna göz yumacak küçük bir azınlığın eline geçer. ... Mülk sahipliğini ortadan kaldırmak, memleketin zenginliğini eşitçe doğrulukla dağıtabilmenin ve insanlığı mutluluğa kavuşturmanın biricik yoludur. Mülkiyet hakkı toplumsal yapının temeli oldukça, en kalabalık ve en işe yarar sınıf yoksulluk, açlık ve umutsuzluk içinde yaşayacaktır.⁴

Daha Fransız burjuva devriminden önce Jean Jacques Rousseau şöyle yazmaktaydı:

İnsan akli daha çok aydınlandıkça, hüneler ve sanayi daha yetkinleşti. Hemen ardından ilk rastlanan ağaç altında uyumak ya da mağaralara çekilmeyi bırakarak, taştan yapılmış sert ve kesici bir çeşit balta bulundu, odun kesmek, toprağı kazmak, ağaç dallarından kulübeler düşünöldü; bu sonradan balçık ve çamurla sıvandı. Bu, ailelerin kurulmasını, birbirinden ayırt edilmesini meydana getiren bir çeşit mülkiyet benimseten ilk devrim dönemi oldu; işte bu mülkiyetin ortaya çıkması ile hemen birçok kavga ve çatışma doğdu.⁵

Fransız Devrimi'nde de Jakoben önder Maximilien Robespierre, 24 Nisan 1793'te Konvansiyon Meclisi'nde yaptığı konuşmada özel mülkiyeti eleştirecekti:

Mülkiyetin uygulanmasında en büyük özgürlüğü sağlayacak maddeleri çoğalttıkça çoğalttınız. Ama bu mülkiyetin meşru niteliğini belirleyecek tek bir sözcük bile söylemediniz. Öyle ki, bildiriniz insanlar için yapılmış görünmüyor; zenginler, soyguncular, borsa simsarları ve zorbalar için yapılmış görünüyor.⁶

4 Thomas More, *Utopia*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve Vedat Günyol, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 56-57'den aktaran Coşkun Can Aktan, "Mülkiyet Hakları Felsefesi", *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, c. 7, sayı 18, 2018, s. 197.

5 J. J. Rousseau, *İnsanlar Arası Eşitsizliğin Kaynağı*, çev. R. N. İleri, İstanbul, Say Yayınları, 2010, s. 137-138'den aktaran *age.*, s. 199.

6 Agy.

Yüzyıllar boyu özel mülkiyet her ideolojiden, düşünceden, sınıftan, medeniyetten, kültürden, dinden, ırktan insan tarafından eleştirilmiş, herkesin kendi kafasına göre uydurduğu ya da hayalini kurduğu bir “komünizm” düşüncesi ve özlemi hep var olagelmıştır. Bazen sınıflı toplumu daha sağlam temeller üzerinde sürdürmek ve egemen sınıfları korumak; bazen adil ve uyumlu bir toplum yaratmak; bazen cenneti yeryüzüne indirmek, Tanrı'nın talebine boyun eğmek; bazen de ezilen, sömürülen yığınları harekete geçirmek ve daha iyi, insana yaraşır bir hayat inşa etmek için.

Sonraki yüzyıllarda isyanlar, savaşlar, devrimler yaşanmıştır insanoğlunun bu türden talep ve arayışları uğruna...

Avrupa'dan başlayarak ekonomide, ona bağlı olarak da bilimde, sosyal hayatta, politik bilinçte, eğitimde, kültürde, kısacası hayatın her alan ve boyutunda ilerlemeler, gelişmeler, devrimci dönüşümler ortaya çıktıkça, bu arayışların politik-toplumsal çerçevesi, sosyoekonomik altyapısı da değişti. Feodalizmin çözülmesi, İngiltere'de Cromwell kalkışmasıyla feodalite-yeni burjuvazi çelişkinin derinleşti⁷ ve burjuvazi, Fransız Devrimi'yle coğrafyayı sarsan bir biçimde politik güç olarak arenaya çıktı. Kapitalist üretim-paylaşım ilişkilerinin egemen olmaya başlaması ve sanayileşme, teknik ilerleme, kentleşme gibi olguların toplumsal hayatı, düşünce dinamiklerini, politik hareketleri kökten değiştirmesiyle yeni bir dönem başladı. Kapitalizmin ortaya çıkması aynı zamanda işçi sınıfının, modern proletaryanın da tarih sahnesinde yerini alması demektir.

İşçi sınıfı, burjuvazinin aksine, kendiliğinden gelişen pratiğin neticesinde değil, bilinçli bir tercihin, “yapay”, zoraki olarak, dış müdahale sonucu oluşturulmuş bir sınıftır. Üretim aracından (topraktan) kopartılmış, kentlere göçe zorlanmış üreticilerin açlık, kent dışına vahşi hayvanlara yem olarak sürülme ya da zindanda ölüm seçenekleriyle karşı karşıya bırakılmaları sonucu alınterleri-

7 Cromwell Devrimi'yle (1648 İngiliz Devrimi) İngiltere'de kapitalizmin (ve burjuvazinin) gelişmesi arasındaki bağ konusunda bkz. Christopher Hill, “Historians on the Rise of British Capitalism”, *Science & Society*, C. 14, No. 4, 1950, s. 307-321. (https://www.jstor.org/stable/40400023?seq=1#metadata_info_tab_contents)

ni meta olarak pazara, kapitalistlere sunmak zorunda kalmalarıyla başlamıştır sınıfın hayat serüveni.

Eski bir yazımdan alıntıyla vurgulamak isterim:

Evet, bir zamanlar işçi yoktu. İnsan ve toprak, üretici ile üretim aracı birbirinden kopuk değildi. İnsan vardı ama işçi yoktu. Sonra, insan topraktan koparıldı. İnsan, üretim aracından kopmuştu; artık aç ve açıkta, yoksun ve yoksuldu. Onu kentlere, tüccarın, burjuvazinin kalelerine (burg'lara) sürdüler, vahşi hayvanlar gibi. Vahşi hayvanlar gibi kovalandılar, avlandılar, zincirlere vuruldular, kent dışındaki karanlıklarda ölümlere sürüldüler, sokak ortalarında vuruldular, kilise önlerinde asıldılar ya da şanslı olanları, kadın, çocuk, yaşlı, hasta, farelerin cirit attığı lağımlı sular içindeki vebalı, lanetli mahallelere tıkılıp 17-18 saat "üretim"e koşuldular, işçiliğe mahkûm edildiler. İnsan yitti, işçi sınıfı oluştu.⁸

Sonuçta birbirine bağlı iki sınıf oluştu; işçinin var olması için kapitalistin, yani üretim araçlarına sahip ve işgücünü satın alıp sömürerek kâr eden burjuvazinin olması gerekirken, onu yaşatıp yeniden üreten proletarya da denklemin öteki olmazsa olmaz tarafını oluşturdu.

Aslında kapitalizmin kendisi de özel bir oluşumdur:

İlk olarak, kapitalizmin insan doğasının ya da hatta 'trampa, takas ve değiş tokuş' gibi yüzlerce yıllık toplumsal eğilimlerin bile doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olmadığını hatırla[mak gerekir]. Kapitalizm, çok özgül tarihsel koşulların geç ve yerel bir ürünüdür. Kapitalizmin genişleme dürtüsü ... onun insan doğasına ya da tarih ötesi bir yasaya uygunluğunun sonucu değil, kendine özgü iç hareket yasalarının ürünüdür. ... Ve bu hareket yasaları ... yaşamın temel gereksinimlerinin sağlanmasına ilişkin olarak insanın doğayla olan metabolizmasında [metabolik ilişkide] bir dönüşümü gerektirmiştir.⁹

8 Haluk Gerger, "Devrim mi, O da Ne?", *Yol*, 15 Ekim 2008. (Kaynak: *Mavi Defter* internet dergisi.)

9 "Ellen Meiksins Wood, *The Origin of Capitalism*, New York, Monthly Review Press, 1999, s. 117 [*Kapitalizmin Kökeni*, çev. A. Cevdet Aşkın, Yordam Kitap, İstanbul, 2021].